

1. Історія міст і сіл Української РСР. Тернопільська обл. / Під ред. Нечай С. П. – К.: Інститут історії АН УРСР, 1973. – 640 с.
2. Чайка В. Археологічні розкопки в урочищі Замкова гора с. Старий Збараж: піднята завіса над минулим // Вісник історії краю. – 1998. – № 5. 16-7.
3. Навчально-краєзнавчий атлас Тернопільської області. – Л.: Львівська політехніка, 2000. – 24 с.

**Summary:**

It is said about using old castles in recreation branch of economy in this article. Berezhansky and Zbarazky castles are described in details here. These are the most vizited castles in Ternopil region as the object of knowledge branch of tourism.

УДК 528.94

Наталія ДУК

## МИТНА ДІЯЛЬНІСТЬ І ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ: ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ, КАРТОГРАФУВАННЯ, РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Актуальність і стан проблеми дослідження. Митна справа – складова частина зовнішньоекономічної діяльності країни, що включає в себе встановлення порядку і організацію переміщення через митний кордон товарів і предметів, обкладання митом, оформлення, здійснення контролю та інших заходів щодо реалізації митної політики в країні [6], яка сьогодні має велике значення з огляду на євроінтеграційне спрямування зовнішньої політики нашої держави. Митна діяльність відрізняється чітко вираженою регіональною специфікою, що обумовлена головним чином різною величиною та змістом експортного потенціалу регіонів, особливостями розташуванням їх щодо державного кордону, а також відмінами між регіонами у характері їхнього історичного й економічного розвитку. Як наслідок, така регіональна диференціація виражається у різних обсягах і характері митних операцій та ступені розгалуженості мережі митних об'єктів. Все це обумовлює актуальність географо-картографічних досліджень щодо визначення місця України на світовому ринку, характеру її зовнішньоекономічних зв'язків, регіональних особливостей територіальної організації митної діяльності та ін.

В Україні проблема дослідження митної справи як чинника розвитку та регулювання географічного поділу праці та зовнішньоекономічної діяльності була піднята публікаціями [7-8], в яких зазначається необхідність системного теоретико-методологічного суспільно-географічного пізнання митної справи, обґрунтування об'єкту і предмету вивчення, системи регіональних чинників, що зумовлюють функціонування об'єктів митної діяльності, методів і методики їх поглибленого вивчення.

В статті [1] визначено практичні завдання географічного дослідження митної системи (МС) України з метою формування цілісної регіональної митної політики, серед яких відзначимо наступні: побудова рівнорівневої територіальної структури митної справи, тобто виділення основних ієрархічно співвідпорядкованих територіально локалізованих елементів митної інфраструктури; оцінка їх географічного положення; географічний аналіз діяльності кожного з виділених елементів та просторових взаємозв'язків між ними та з господарськими й іншими об'єктами найближчого оточення; визначення місця в регіональному господарському комплексі; побудова геологістичних схем міждержавних потоків товарів, капіталу та об'єктів рухомої культурної й природної спадщини, що перетинають митний кордон України, з метою оптимізації їх проходження та захисту національних інтересів держави.

Питань картографування діяльності митної системи України торкаються лише декілька робіт [2-5], практичний досвід створення карт цих сюжетів також незначний. Необхідність географічного вивчення митної системи країни потребує створення й широкого використання у практичній діяльності системи карт МС України. Актуальним є створення картографічного забезпечення митної справи на основі ГІС-технологій як важливої складової в структурі інформаційної бази держави, про що свідчить функціонування “чергової” ГІС-карти митних об'єктів України. Поряд з окремими картами та їх серіями обов'язковим елементом картографічного забезпечення митної справи повинен бути, на наш погляд, атлас митної служби України. Це підтверджує опитування співробітників митної служби різних рівнів, підрозділів і регіонів, проведене з метою визначення потреб у

картографічних творах митної тематики, уточнення їх змісту, функціонального навантаження тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження та отримання наукового результату. На сьогодні співробітниками Дніпропетровського національного університету та Академії митної служби України розроблено проект Митного атласу України, укладено серію експериментальних зразків карт різних типів і тематики. Серед них карти елементів митної системи на різні історичні періоди; карти діяльності митної служби України з митного оформлення і пропуску транспортних засобів і вантажів, фізичних осіб, перерахування платежів до державного бюджету та ін. Створено карти світу та субрегіонів, що відображають участь України у міжнародних митних договорах та організаціях, а також обсяги зовнішньоторговельних операцій, оформлених митними установами України на різні дати (рис. 1).

Розглянемо динаміку зовнішньоторговельних зв'язків України за п'ятирічний період з 1999 по 2004 рр., спираючись на статистичні дані та створені карти.

Починаючи з 1995 р. і до сьогодні зовнішня торгівля характеризується позитивним сальдо. Зовнішній товарообіг України за п'ять років збільшився у 4,2 рази, в тому числі експорт – у 4,6, імпорт – у 3,6 (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка обсягу зовнішньої торгівлі України за 1999-2004 рр.

	Експорт, тис.\$	Імпорт, тис.\$	Товарообіг, тис.\$
1999 рік	11 523 896	10 206 253	21 730 149
2004 рік	53 673 749	37 059 802	90733 551

Серед 185 країн, з якими у 1999 р. Україна мала зовнішньоторговельні стосунки, на країни СНД приходився найбільший обсяг як експортних (28%), так і імпортних (30%) поставок, що обумовлено тісними економічними зв'язками, які сформувались ще за часів СРСР. У 2004 р. експорт до країн СНД знизився до 25,7%, а імпорт зріс до 47,8%. Частка всіх постсоціалістичних країн в зовнішньоторговельних операціях України сягає 56,7% імпорту та 41,5% експорту. Торгове сальдо з постсоціалістичними країнами додатне, а з державами СНД від'ємне, перш за все за рахунок Росії і Туркменістану, де здійснюються закупки енергоносіїв. У торгівлі з країнами „великої сімки” імпорт, частка якого становить 23,8%, теж переважає над експортом (17,3%).

Таблиця 2

Частка регіонів світу в зовнішньоторговельних операціях України

Регіони світу	Частка в українському імпорті, %	Частка в українському експорті, %
Європа (Росія включно)	74,5	56,7
Азія	17,2	27,4
Америка	6,9	7,7
Африка	1,2	6,9
Австралія та Океанія	0,2	0,5

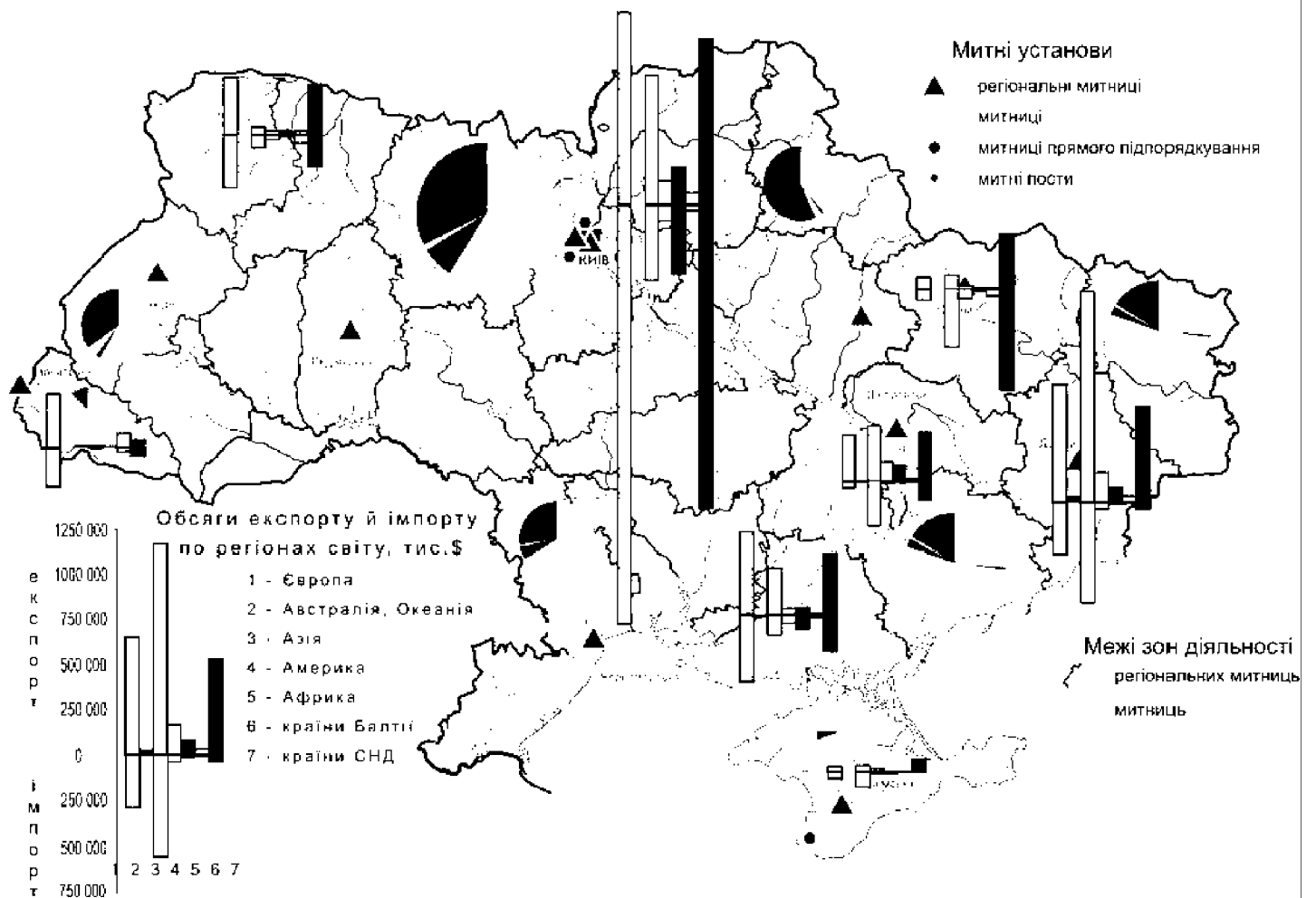
Стосовно географічного положення торгових партнерів України простежуються такі особливості. Найбільші обсяги зовнішньої торгівлі Україна мала з європейськими країнами як у 1999 р., так і в 2004, найменші – з Австралією й країнами Океанії (табл. 2).

Імпорт з країн, що безпосередньо межують з Україною становить 45,4%, експорт – 30,1%, відповідні показники щодо країн – морських сусідів становлять 39,5% та 27,4%.

У 2004 р. близько  $\frac{3}{4}$  імпортних операцій нашої держави приходилось на 10 країн, серед яких сім європейських, одна північноамериканська та дві азіатські (табл. 3). Майже половина імпорту поставляється з Росії (38%) та ФРН (10%). Обидві ці країни лідирують і за обсягом експорту з України.

Цікаві спостереження можна зробити відносно митного оформлення зовнішньоторговельних операцій з країнами різних регіонів. Найбільші обсяги операцій оформлені митницями Центрального митного регіону. Це пояснюється декількома факторами, серед яких найважливішими є столичне положення, розташування тут найбільшого в країні міжнародного аеропорту, а також Центральної енергетичної митниці, через яку оформляються всі енергоносії, які й становлять в Україні першу за

обсягами статті імпорту (більше 40%). В експортних поставках переважають продовольчі товари і сільськогосподарська продукція та машини й устаткування. В Центральному регіоні здійснюється переважно оформлення імпортних операцій, серед яких найбільші обсяги припадають на європейські країни, далі слідують країни СНД та азійські.



**Рис. 1. Географічна структура експортно-імпортних операцій, оформлених митними установами України у 1999 р.(по митних регіонах)**

У структурі операцій, оформлених митницями Донецького, Дніпровського та Південного регіонів значно переважає експорт, а серед торговельних партнерів – країни Азії, далі європейські, за ними СНД. Головна стаття експорту – чорні метали та вироби з них, а далі з великим відривом – продукція хімічної промисловості та машини й устаткування. Така ситуація пояснюється високим промисловим та експортним потенціалом областей, що обслуговуються митницями цих регіонів.

**Таблиця 3**

**Країни, з якими Україна здійснює найбільші обсяги експортно-імпортних операцій**

Країни та їх частки (%) в українському імпорті		Країни та їх частки (%) в українському експорті	
Російська Федерація	38	Російська Федерація	18
Німеччина	10	Німеччина	6
Туркменістан	7	Туреччина	5,6
Сполучені Штати Америки	5	Італія	4,8
Польща	3	Сполучені Штати Америки	4,5
Італія	3	Польща	2,9
Китай	3	Китай	2,9
Сполучене Королівство	3	Угорщина	2
Франція	2	Румунія	2
Білорусь	2	Молдова	2

Найвища частка оформлення зовнішньоторговельних операцій з країнами СНД характерна для митниць Східного регіону, де в імпорті також переважають паливно-енергетичні товари, а в експорті – машини й устаткування.

Відмінною є структура митного оформлення зовнішньоторговельних операцій митницями Західного та Карпатського регіонів. При незначному їх обсязі (Західний 5,9% експорту та 6,0% імпорту; Карпатський 3,2 та 2,8 відповідно) переважають експортні операції з європейськими країнами. Для Західного регіону, що межує з Білоруссю, характерна висока частка країн СНД.

Отже, наведені приклади свідчать, що особливості діяльності установ митної служби щодо регулювання зовнішньоторговельних операцій залежать від їх географічного положення відносно державних кордонів, елементів територіальної структури виробництва, рівня розвитку та спеціалізації виробництва, транспортної системи тощо. Тому географічний аналіз та картографування митної справи, особливостей просторової локалізації елементів митної системи, специфіки її функціонування та взаємозв'язків з іншими сферами діяльності дозволить оптимізувати структуру територіальної організації ДМСУ і сприятиме оптимізації міжнародних відносин України та її регіонів.

#### Література:

1. Горб К. Проблеми територіальної організації митної справи України // Вісник Академії митної служби України. – Дніпропетровськ, 2001. – № 4. – С.72-76.
2. Дук Н.М. Атлас Митної служби України: концепція, шляхи реалізації, експериментальні роботи / Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Зб.наук.праць. – Вип.4. – Харків-Вінниця: Антекс-ЛТД, 2004. – С. 120-123
3. Дук Н.М., Горб К.М. Географічні дослідження та картографування митної системи України як інструмент регіональної митної політики / Україна: географічні проблеми сталого розвитку. Зб.наук.праць. В 4-х т. – К.: ВГЛ Оюрії, 2004. – Т.4. – С. 192-194.
4. Дук Н.М., Горб К.М. Історико-географічна типологія митних установ як інструмент регіональної митної політики / Митна політика України в контексті європейського вибору: проблеми та шляхи їх вирішення. – Дніпропетровськ: АМСУ, 2003. – С. 192-194.
5. Дук Н. М. Про картографування Митної служби України / Національне картографування: стан, проблеми та перспективи розвитку: Зб.нак.праць. – К.: ДНВП “Картографія”, 2003. – С. 239-243.
6. Основи митної справи / За заг. ред. Ю.П.Соловкова, П.В.Пашка. – Харків: “РА – Каравела”, 2000. Економічна та соціальна географія: Наук. зб. – Київ, 2000. – Вип. 49. – С. 95-101.
7. Пістун М.Д., Коцан Н.Н. Суспільно-географічний аспект вивчення митної діяльності: теоретико-методологічні засади // “Вісник Академії митної служби України”. – Дніпропетровськ, 2003. – № 2. – С.68-72.
8. Пістун М.Д., Коцан Н.Н. Суспільно-географічні основи митної діяльності України // Економічна та соціальна географія: Наук.зб. – Київ, 2000. – Вип. 49. – С. 95-101.

#### Summary:

*Natalia Duk.* CUSTOMS ACTIVITY AND FOREIGN-TRADE OPERATIONS OF UKRAINE: GEOGRAPHICAL ANALYSIS, MAP-MAKING, REGIONAL PECULIARITIES.

The subject of this article is geographical analysis and mapping of Ukrainian customs system. Ukrainian export-import transactions and their dynamics are characterize on the bases of maps of customs activity

УДК 911.3

Людмила НЕМЕЦЬ, Людмила КЛЮЧКО

### ДО МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СФЕРИ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ)

Актуальність теми статті. Зміни, що відбулися в результаті здобуття Україною незалежності, обумовили якісно новий стан українського суспільства. Почалося духове відродження нації. Зростання ролі релігійного фактору на одне з перших місць у дослідженнях висунуло необхідність вивчення релігійної сфери як на державному, так і на регіональному рівнях. Водночас зміна суспільного ладу виявила невирішені питання в середовищі релігійних організацій. Релігійно-національне відродження протікає неоднозначно, суперечливо. Без вирішення релігійних проблем українське суспільство не може рухатися до побудови правової демократичної держави та громадянського суспільства, інтеграції в європейську та світову спільноти. Отже дослідження релігійної сфери має важливе теоретичне та практичне значення. У теоретичному плані актуальність дослід-